

своїм духовним змістом, сучасна культура є переважно протестантською, де матеріальні блага не заважають розвитку духовності. Водночас, ця теза потребує досконалого аналізу, який у подальшому дослідженні варто розглянути за допомогою ціннісної рефлексії і історико-культурної реконструкції процесу становлення ідей протестантизму як в Західній Європі, так і в Україні.

А н о т а ц і ї

В статье Татьяны Гаврилюк «Проблема соотношения духовного и материального в современной христианской антропологии» дан анализ понимания роли экономического фактора в жизни человека посредством анализа трех основных христианских направлений – православия, католицизма, протестантизма. На базе анализа социальных доктрин сделан вывод о существовании трех основных религиозных подходов в этом вопросе.

Ключевые слова: человек, экономика, антропология, социальная доктрина, теоцентризм, антропоцентризм.

In article of Tetyana Gavrilyuk "The problem of spiritual and material relations in contemporary Christian anthropology" has analysis of understanding of the role of the economic factor in the life of the man by means of the analysis of three main Christian directions.

Keywords: Man, economics, anthropology, social doctrine, theocentrism, anthropocentrism.

В. Андросова * (м. Київ)

УДК 2, 29

ХАСИДСЬКІ ДИНАСТІЇ В КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ ІУДАЇЗМУ В УКРАЇНІ

В статті В.Андросової «Хасидські династії в контексті відродження іудаїзму в Україні» насамперед розкривається особливість хасидизму як течії іудейської релігії. Автор описує появу й особливості низки течій хасидизму й розкриває їх зв'язки з історичними реаліями України, аналізує їх нинішній стан.

Ключові слова: хасидизм, хасидські династії, іудаїзм, Хабад Любавич, Карлін-Столін, релігійне відродження.

---

* Андросова Валерія – кандидат філософських наук, позаштатний співробітник Центру релігієзнавчих досліджень і міжнародних духовних відносин ДУІ і ШІ; заступник голови ДОВ УАР по зв'язкам з науковими установами.

Відродження релігійності в нашій країні потребує від науковців (істориків, релігієзнавців, культурологів, етнологів) масштабних досліджень як традиційних так і нових для України релігійних течій. Повернення іудаїзму на українські території після десятиліть атеїстичного режиму окреслило коло проблем, які потребують аналізу. Новизна даної статті полягає у запропонованій автором перспективі вивчення як хасидських течій, що розвиваються в країні з моменту незалежності, так й хасидських напрямків, що були частиною історичного минулого України, а сьогодні є активними учасниками релігійного життя за межами нашої країни.

Вивченню іудаїзму сучасної України приділяє увагу український вчений В.Єленський, аналіз балансу державно-церковних і міжконфесійних відносин на державному рівні здійснює науковий колектив Відділення релігієзнавства Інституту філософії, зокрема А.Колодний та Л.Филипович. Висвітлення історії єврейства знаходимо у класичних працях Ш.Дубнова, а також О.Наймана; окремим проблемам розвитку українського єврейства присвячені статті В.Матвеева. Значний науковий доробок становить книга українського дослідника І.Тузова, присвячена ранньому періоду існування хасидизму. Також слід відзначити дисертаційні дослідження З.Швед та В.Фуркало з цієї теми. Феномену хабадного напрямку хасидизму присвячено авторське дисертаційне дослідження на тему «Хасидський рух Хабад у процесі адаптації до суспільно-політичних і соціокультурних реалій українського соціуму» В.Андросової. Однак, на сьогодні в Україні, фактично не має комплексних досліджень, які б були присвячені феномену хасидизму в цілому, а також його окремим напрямкам – в історичній ретроспективі й аналізі сучасності. В зарубіжних дослідженнях рівень розробки даної проблематики значно вищий. У працях С.Шарота, Ж.Мінца, Д.Елазара, Р.Фоксбрунера та інших ми знаходимо аналіз іудейського сектору релігійної громади, в тому числі хасидського. Автор пропонує у даній статті зосередити увагу на основних хасидських династіях, які були чи є представленими на українських територіях і ведуть активну діяльність у сучасній Україні.

Об'єктом запропонованої статті став феномен хасидизму у його різноманітних проявах. Предмет даного дослідження – хасидські течії, які розвиваються в сучасній Україні, а також хасидські династії, що пов'язані з її історичним минулим. Визначення основних, найбільш активних у соціальному і культурному плані, хасидських течій автор вважає метою свого дослідження. Відповідно до мети, були сформовані основні завдання: вивчення історичних форм хасидизму і їх духовних лідерів, еволюції хасидських напрямків та їх «міграції»; аналіз хасидських течій, які розвивають свою діяльність в сучасній Україні, а також форм їх активності.

У якості методів дослідження ми користуємось методами історичного аналізу та загально філософськими методами дослідження, а також спираємося на дані соціологічних досліджень з цієї теми. Теоретичне значення запропонованої праці полягає в аналізі й узагальненні існуючого матеріалу, та висвітленні подальших шляхів вивчення даної проблематики.

Запропонована стаття має практичне значення – створює базу для подальшої розробки проблем релігійного відродження іудаїзму в Україні.

Насамперед визначимося з тим, що ми розуміємо під терміном «хасидизм» в цій статті. Хасидська традиція, яка є об'єктом нашого дослідження, бере свій початок у XVII – XIX століттях. Вона виникає на території сучасної України і Польщі. Цей етап розвитку іудейської релігійної традиції дав поштовх до створення чисельних хасидських рухів, що існують по-сьогодні в Україні і світі. В наукових колах термін «хасидизм» найчастіше вживається саме в такому значенні, підкреслюється його польсько-українське коріння, щоб відрізнити від іншого релігійного феномену – «германського хасидизму». Останній виникає у середньовічній Німеччині і є видатною подією у розвитку німецького єврейства. Релігійна віра «Хасидей Ашкеназ» або «Благочестивих з Германії» стала дієвою історичною силою. Не менш значущою силою став хасидизм український і польський, на якому ми й сконцентруємо свою увагу в нашій статті.

Духовний лідер Бал Шем Тов або скорочено Бешт (повне ім'я - Ізраель бен Еліезер Баал Шем Тов), містик за своїм світосприйняттям, став родоначальником хасидизму. Хасидизм виникає у 30-х роках XVIII століття і вже в кінці цього ж століття переростає межі маргінальної групи і стає народним рухом. За короткий час хасидське вчення поширилось поміж єврейського населення Поділля, Волині, Галичини, а згодом - і на Польщу, Молдову, Білорусь, Валахію, Закарпаття, Трансільванію і Словаччину. З часом хасидизм стає однією з основних іудейських релігійних течій у Східній Європі, розповсюджується у єврейських громадах Австро-Угорської і Російської імперій. Учні Бешта, ребе Яков Йозеф з Полонного (сучасна Рівненська обл., Україна) і ребе Дов Бер з Межиріча (сучасна Рівненська обл., Україна), стають відомими духовними лідерами хасидизму.

Хасидизм, як масштабний релігійний феномен, що зародився на території сучасної України і Польщі, потребує дослідження – як його історичного минулого, так і подій сьогодення. Нам відомо, що існувало багато хасидських династій, кожна з яких мала свої характерні риси і своїх духовних лідерів. Деякі династії існують й по-сьогодні, інші – лише в історичному минулому. Лишень згадаємо такі з них, як хасиди Хабад-Любавич, Карлін-Столінські, Брацлавські, Вижницькі, Гальберштам, Ружинські, Сквирські, Слонимські, Чорнобильські, Шапіра та інші.

Одним з найвідоміших і найбільш поширених на сьогодні хасидських рухів є **Хабад** (або ХаБаД, від «хохма», «біна» і «даат» - івр. мудрість, розум і знання; також має назву Хабад-Любавич або любавицький хасидизм).

Виникнення сучасного релігійного руху Хабад пов'язано з діяльністю **Шнеура Залмана** з Ляд, якого ще називають Алтер ребе (Старий ребе). Шнеур Залман став учнем Магіда з Межиріча (Дов Бер з Межиріча), а згодом - лідером для кількох тисяч хасидів. Саме йому належить головна книга всіх хасидів Хабаду – «Танія» («Лікутей Амарім») – систематичний опис доктрини нового релігійного напрямку. Книга побачила світ у 1797 році,

витримала чисельну кількість перевидань і сьогодні зберігає свою актуальність для численної аудиторії. Шнеур Залман вважається першим ребе хасидизму Хабад-Любавич (всього в течії було сім ребе).

Другим Любавицьким ребе стає старший син Шнеура Залмана – **Дов Бер з Любавичів**, відомий як Мітл ребе (Середній ребе). Він очолює більшість послідовників свого батька і переїжджає з Ляд до Любавичів, які стають центром хабадного хасидизму. Послідовники течії отримують назву «любавицькі хасиди». **Менахем Мендл бен Шломо Шахна** (серед хасидів відомий як Цемах Цедек) – син дочки Шнеура Залмана, став Третім Любавицьким ребе. Отримав талмудичну і кабалістичну освіту, з'акцентував увагу на необхідності вивчення Талмуда і виступив проти Гаскалі й ідеї реформи єврейської освіти, став автором важливих для хабадного хасидизму книг «Шореш міцват ха-тфіла» («Джерело заповіді про молитву»), «Цемах цедек» («Парость благочестя») та «Ор ха-Тора» («Світло Тори»). Його молодший син – **Шмуель Шнеєрсон** – став Четвертим ребе Хабаду, продовжив політику Цемах Цедека, написав «Лікутей Тора» («З Тори»). Син Шмуеля Шнеєрсона – **Шолом Дов Бер Шнеєрсон** – став П'ятим Любавицьким ребе. Наполягав на необхідності впровадження релігійної освіти, заснував першу хасидську єшиву «Томхей Темімім» відповідно традицій систематичної освіти (характерна риса сучасного хабадного руху). Першим розпочав популяризацію хасидизму серед євреїв «не-ашкеназі». Полишає м.Любавичі у 1915 році, але назва «любавицькі хасиди» зберігається за течією й по-сьогодні.

Всесвітньо відомий **Йозеф Іцхак Шнеєрсон**, Шостий любавицький ребе (син Шолома Дов Бера), став лідером хасидів Хабад і всього єврейства СРСР. Створив комітет рабинів, відкрив єшиви «Тіферет бахурім», контактував з представниками «Джойнт» в СРСР і фактично створив опір радянській політиці асиміляції та атеїзації. За активну релігійну діяльність був заарештований владою і разом зі своїми учнями висланий з країни (замість смертної кари). Жив в Латвії (1927 – 1934), Польщі (1934 – 1940), емігрував в США (1940 – 1950). Він всюди, де проживав, створював єшиви і освітні центри. Це - праобраз тих центрів Хабаду, які існують сьогодні: одночасно і центр релігійної освіти, і центр хасидського життя. У Нью-Йорку (Бруклін, штаб-квартира Хабаду) Шостий ребе відкрив видавництво релігійної літератури.

Після смерті Й.І.Шнеєрсона, Любавицьким ребе (1950 – 1994) став його зять – **Менахем Мендл Шнеєрсон**. Це Сьомий і останній ребе любавицького хасидизму. Навіть після своєї смерті у 1994 році він залишається духовним лідером всього хасидизму Хабад-Любавич. Ребе запропонував секуляризованому єврейству Сполучених Штатів, а потім - й інших країн, згадати свою традицію, повернутися до свого коріння. Діяльність Сьомого ребе мала свій результат – збільшення іудейських громад, відновлення культурних, мовних, обрядово-ритуальних традицій, виникнення «живих» і дієвих релігійних громад. Завдяки останньому

любавицькому ребе та його емісарам релігія хасидизму стала органічною частиною асимільованого і секуляризованого єврейства. Американський дослідник Д.Елазар [Elazar D. Community and Polity: the Organizational Dynamics of American Jewry / D.Elazar. – Philadelphia: Publication Society, 1995. – P. 118] підкреслює, що саме любавицький хасидизм сьогодні найсильніший серед хасидських груп у США. Хабад створив власне поселення у Ізраїлі – Кфар-Хабад, яке стало другим за значенням (після штаб-квартири у Брукліні, Нью-Йорк) всесвітнім центром хабадного руху.

Як і інші хасидські групи, вони відомі своїм дотриманням традицій релігійного життя ультра-ортодоксів Східної Європи. Одним з головних своїх досягнень вони вважають «повернення» до традиційного єврейського способу життя. Послідовники руху Хабад найактивніше, проводять масштабну роботу проти асиміляції у єврейському суспільстві. Ж.Стефенс зазначає, що посланці Любавицького ребе та члени їх сімей працюють у Центрах Хабаду по всьому світу [Stephens J. Rabbi to open Chabad Center in East Manatee/ J.Stephens // Sarasota Herald Tribune – August 24, 2004 – P. 7].

Окрім США та Ізраїлю, організації Хабаду існують сьогодні у багатьох країнах світу. Це не лише території з традиційно сильною єврейською діаспорою (як країни колишнього СРСР), а й Австралія, Океанія, Нова Зеландія, Японія. На сьогоднішній день більше 4 тисяч сімей посланників ребе організують роботу близько 3 тисяч хабадних центрів у всьому світі. Посланники любавицького ребе відтворюють дієву модель американської структури Хабад Любавич – створюють будинки Хабаду, дитячі садки і навчальні заклади, які органічно поєднують традиційний іудаїзм зі світськими дисциплінами, активно розгортають освітню і благодійницьку діяльність, створюють умови для виконання всіх постанов традиційного іудаїзму.

Любавицький хасидизм у ХХ – на початку ХХІ століть став одним з найвідоміших рухів в іудаїзмі всього світу. Ця тенденція продовжує розвиватися і вже на початку ХХІ століття спостерігаємо активний розвиток Хабад Любавич у пострадянських країнах, в тому числі і в Україні.

В межах любавицького хасидизму до 1926 року існувала Кописька династія – заснована сином Третього любавицького ребе Єгудой Лейб Шнеерсоном у 60-х роках ХІХ століття.[Шнеерсон, хасидская династия // Электронная еврейская энциклопедия. - Том 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://www.eleven.co.il/article/14870>] У другій половині ХІХ століття ця династія була найбільш активною серед хабадних. Сьогодні всі хабадники – любавичи.

Хасидський рух відіграв величезну роль у відновленні ортодоксальної єврейської віри і ритуалів у США, Ізраїлі, країнах Східної та Центральної Європи. Ще один напрямок хасидизму, активний сьогодні як в світі, так і в Україні, це – **Карлін-Столінські хасиди** (інші назви – династія Перлов, Кароліни, Карлінер хасидизм).

Засновник даного хасидського напрямку – **Ахарон бен Яков**, який відомий як Ахарон Великий – був учнем Дова Бера з Межиріча, який, в свою чергу, був учнем засновника всього хасидизму Бал Шем Това. Це один з перших хасидських лідерів Білорусько-Литовських земель. Дотримувався аскетичного способу життя, наполягав на вивченні письмової й усної Тори, а також літератури мусар (моралістичної течії в межах мітнагдім – див. Віленський Гаон), велику увагу приділяв молитві.

Після смерті Ахарона Великого хасидів очолив його учень Шломо бен Меір га-Леві з Карліна та його син **Ашер Перлов**. Останній поселився у м. Столін (Білорусія, 15 км від кордону з Україною). Відтоді карлінські хасиди отримали також назву «столінські». Інший син засновника карлінської династії, **Яков Перлов**, у 70-х роках XVIII століття переїхав на землі Ерец-Ізраель і заснував там карлінську громаду. В період духовного лідерства сина Ашера, **Ахарона II**, Карлін-Столинський хасидизм набуває великого впливу на території Полісся і Волині. Ахарон II наполягав на тому, що не лише молитва, але й повсякденне життя є шляхом до Бога; підкреслював, що духовне вдосконалення прискорює прихід Месії; підтримував карлінських хасидів, які поселилися в Ерец-Ізраель (у Тверії та Єрусалимі).

Його онук, **Ізраель Перлов**, прославився серед хасидів і серед мітнагдім, виступав за вивчення світських дисциплін та освіту для дівчат. Його п'ятий син, **Йоханан Перлов**, був визнаний лідером всіх карлінських хасидів: спочатку очолював громаду у Луцьку (Волинська область), після Другої Світової війни переїхав у Німеччину, у 1947 році – в Палестину, у 1949 – до Сполучених Штатів Америки. Його онук **Борух Яков Меір Шохет** – сучасний ребе карлінських хасидів, проживає у головному центрі даної релігійної течії – ізраїльському поселенні Гіват Зеєв. Крім цього, існує ще багато синагог карлінських хасидів в Єрусалимі, Бней-Браку, Кіріат Сефері, Сафеді, Тіберії, а також у США, переважно у бруклінському Боро-Парку Нью-Йорка, місті Монсі (штат Нью-Йорк), Лейквуді (штат Нью-Джерсі) та інших містах по всьому світу. Сьогодні головний рабин Києва і України, голова Об'єднання іудейських релігійних організацій України Яков Дов Блайх є представником Карлін-Столинського хасидизму.

Знаними у світі є **Брацлавські хасиди** (Бреславські, «тойте хасидім» - «мертві хасиди»). Засновником даної хасидської течії став правнук Бал Шем Това рабі Нахман. Народився він у м. Междибіж в 1772 році, багато подорожував, побував у Ерец-Ізраель (1798 рік - відвідав Хайфу, Яффу, Тверію, Цфат), поселився на українських землях (Київська губернія). Він став одним з духовних лідерів хасидизму в Україні. Вивчав талмудичну і кабалістичну літературу, на його релігійне почуття мала сильний вплив мальовнича природа українського Поділля. Називав себе «єдиним вождем Ізраїлю свого часу» [Нахман из Брацлава // Электронная еврейская энциклопедия. – Том 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=12927&query=%C1%D0%C0%D6%CB%С0%С2>] і відрізнявся різкою критикою інших хасидських цадиків, що і

дало поштовх для звинувачень Нахмана у сабатіанстві і франкізмі (єретичні вчення, лідери яких – Шабтай Цві та Яков Франк – називали себе месією; останнє вчення виникає саме на українських територіях), переслідувань його та його послідовників. Переїжджає до м. Брацлав (Подільська губернія, нині у Вінницькій області) і, щоб уникнути переслідувань, вимушений був постійно подорожувати. Місцем його смерті у 1810 році стало м. Умань (Черкаська область), яке і сьогодні залишається центром паломництва.

Після смерті Нахмана лідером течії став його учень Натан Штернхарц, завдяки якому ми маємо можливість читати твори Нахмана. Брацлавські хасиди відрізняються сильною емоційністю, надають велике значення звичаю сповіді перед духовним лідером. Єдиним духовним лідером для брацлавських хасидів залишається покійний рабі Нахман, тому вони отримали назву «мертвих хасидів», але, не зважаючи на таку назву, брацлавський хасидизм продовжував розвиватись. В кінці XIX століття він значно поширився в Польщі, до 20-х років минулого століття продовжував існувати на Україні. За останні тридцять років брацлавський хасидизм зміцнив свої позиції [Ессас Э. О Брацлавском хасидизме / Элиягу Эссас [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://www.evrey.com/sitep/askrabbi1/q.php?q=otvet/q880.htm> 08.08.04]. Сьогодні брацлавські хасиди живуть в Ізраїлі (м. Єрусалим, м. Бней-Брак, м. Цфат). Функціонує Брацлавський дослідницький інститут з центрами в Ізраїлі (м. Єрусалим) і США (м. Монсі, штат Нью-Йорк) та Благодійний фонд у Великобританії м. Манчестер). В Україні сьогодні під керівництвом К.Й.Епштейна існує Уманська громада Брацлавських Хасидів (створена у 1999 році).

Кожного року на Рош га-Шана (Новий рік) хасиди зі всього світу приїжджають на могилу духовного лідера брацлавського хасидизму – рабі Нахмана. Так м. Умань Черкаської області щорічно приймає тисячі хасидів. У 2008 році за офіційною статистикою «прибуло 15300 осіб із 20 країн світу: з Ізраїлю (14289), США (519), Франції (287), Канади (113), решта - з Австралії, європейських країн, Латинської Америки та країн СНД [Інформаційний звіт «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні» (за 2008 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=172%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk]. У вересні 2009 року хасидську святиню відвідало рекордне число паломників – 20 тисяч осіб [Історико-культурний центр Брацлавских хасидов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uman.narod.ru/russian/NovostiR.htm>]. Більшість паломників приїжджає з Ізраїлю, Росії, країн Європи. Це давня традиція, яку було перервано лише в радянські часи (1920 – 1987 роки). За відновлення релігійності в країні стало можливим і масове паломництво хасидів-іноземців. Сьогодні вшанування пам'яті великого хасидського лідера Нахмана Брацлавського в Умані стало визначною культурною подією. В

такий спосіб брацлавські хасиди виконують заповіт свого Ребе, який сказав: «Я залишуся серед вас, якщо Ви будете відвідувати мою могилу» [Пятигорский Р. Раби Нахман из Браслава. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://toldot.ru/tora/rabbanim/rabbanim_6865.html?template=83].

Сьогодні ми зустрічаємось переважно з представниками хабадного, карлін-столінського та брацлавського напрямку, проте існує велика кількість хасидських династій, які зароджувались і розвивались на українських територіях, але зараз майже не представлені в Україні і мають центри за її межами. Згадаємо деякі з них.

Вижниця (Вижницькі хасиди – засновником династії став Менахем Мендл бен Хаїм Хагер, рабин м. Вижниця (Буковина, нині Чернівецька область). Вижницька і садагорська (ружинська) династії стали головними хасидськими напрямками для Галичини та Румунії.[Эттингер Ш. Возникновение хасидизма. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jewbukovina.nxt.ru/Religia.html>] Його сини стали рабинами, а один з них – Ізраель – зайняв його місце, мав велику кількість прихильників, згодом переїхав до м. Надьварад (сучасне м. Орадя, Румунія), де й створив центр хасидизму. Його нащадки заснували поселення у м. Бней-Брак (Ізраїль), створили власні єшиви. Поселення вижницьких хасидів сьогодні існує в штаті Нью-Йорк (с.Монсі), громаду очолює рабин Мордехай Хагер. На сьогодні вижницьких хасидів в Україні немає.

Течія **Гальберштам** (Хальберштам, Цанз-Клойзенбургські хасиди) виникає в 30-х роках ХІХ століття у Західній Галичині під керівництвом рабина Хаїма бен Лейбуша Гальберштама. Він отримав класичну рабиністичну освіту, належав до тих релігійних лідерів, які намагались віднайти баланс між класичною рабиністичною традицією та хасидизмом [Городецкий С. Садагорская династия. – Лехаим – 2007. – 5 (181) Окончание. Начало в № 1–4, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://www.lechaim.ru/ARNIV/181/dostup.htm>]. Став відомий серед хасидів як Хаїм Цанзер (від «Цанз» - їдиш назва м.Сандец (Нови-Сонч), Польща), а його послідовників ще і сьогодні називають «цанзськими хасидами». Він наполягав (на відміну від садагорських хасидів) на аскетичному способі життя, виконанні всіх релігійних приписів у повсякденному житті. Традиційну вченість у поєднанні з релігійним екстазом вважав основою хасидизму. Виступив проти позиції і способу життя ружинського цадика Ізраеля, конфлікт отримав великий резонанс. Правнук Хаїма – Шломо Гальберштам з Бобова – в часи Другої Світової війни емігрував у США і заснував там центр хасидизму у Боро-Парку (Бруклін, Нью-Йорк). Боро-Парк став місцем постійного проживання багатьох ортодоксальних іудейських громад (близько 250000 осіб), серед яких представники хасидських династій Бобов, Бельз, Гур, Сатмар, Карлін-Столін, Вижниця, Мункач, а також не хасиди. У 1959 році з його ініціативи засноване хасидське поселення в Бат-Ямі (Ізраїль), яке стало центром послідовників цадиків з Бобова. Інший правнук Хаїма – Єкутіель Єгуда Гальберштам з Клаузенбургу – також

створив свій центр хасидизму в Брукліні (Уільямсбург), а у 1956 – поселення Кір'ят Цанз (м.Нетанія, Ізраїль). Його сини стали духовними лідерами: Цві Єлімелех Гальберштам з 1994 року обіймає його посаду, Шмуель Давид Гальберштам очолив громаду цанз-клойзенбургських хасидів у Боро-Парку [Гальберштам, хасидская династия // Электронная еврейская энциклопедия. – Том 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=11036&query=>].

Ружин (Ружинсько-Садагорська хасидська династія) виникає в 30-х роках ХІХ століття на території сучасної Житомирської області. Засновник Ізраель Фрідман (народився у м. Косів, Івано-Франківська область), т.з. «ружинський цадик» – правнук Дов Бера з Межиріча. Після звинувачень з боку влади і арештів переселяється у м.Садагору (або Сад Гора, частина сучасного м. Чернівці) на Буковину. Мав великий авторитет серед хасидів австрійських і російських територій, підтримав побудову синагоги в єврейському кварталі Єрусалиму. Його шестеро синів стали засновниками власних династій, а дочка – жінкою першого Вижницького ребе (Менахема Мендла з Вижниці) Частина ружинських хасидів проживає в Ерец-Ізраель, підтримали ідеї політичної партії Агудат Ізраель. Сьогодні велика кількість хасидів з Ізраїлю та США приїжджають на могилу цадика у Садагорі (нині район м.Чернівці). Збереженням могили цадика та іудейської громади сьогодні опікується рабин м.Чернівці Ноїх Кофманський [Нахимович З. Дорогами ружинских хасидов // Народ мой. – 2003. - №13 (306) [Електронний ресурс]: Независимая еврейская газета. – Режим доступу до журн.: <http://jew.spb.ru/A306/A306-041.html> <http://jew.spb.ru/A306/A306-041.html>].

Засновником **Сквирських хасидів** був рабин з м.Сквири (сучасна Київська область) Іцхок Тверський. Його послідовники отримали назву сквирських хасидів. У ХІХ столітті євреї склали половину населення м.Сквири, там існувала сильна хасидська династія. У минулому столітті сквирські хасиди масово емігрували у Вільямсбург (Бруклін, Нью-Йорк, США). Згодом, у 1954 році, двадцять сімей сквирських хасидів під керівництвом рабина Якова Йозефа Тверського заснували власне поселення «Нову Сквир» в Нью-Сквері (штат Нью-Йорк). Містечко й сьогодні залишається місцем компактного проживання хасидів (в основному сквирських), де зберігаються релігійні традиції династії. Мовою повсякденного спілкування для більшості є їдиш. З 1968 року лідером сквирських хасидів став Давид Тверський. В американській Сквирі на початку третього тисячоліття проживало близько 5 тисяч осіб [New Square village, New York // U. S. Census Bureau. [Електронний ресурс] - Режим доступу до журн.: http://factfinder.census.gov/servlet/SAFFFacts?_event=Search&geo_id=&_geoContext=&_street=&_county=New+Square&_cityTown=New+Square&_state=&_zip=&_lang=en&_sse=on&pctxt=fph&pgsl=010&show_2003_tab=&redirect=Y]. Що стосується української Сквири, то точної статистики щодо її вірян на сьогодні немає, але діє тут відновлена у 2004 році синагога.

Засновником **Слоніму** став рабин Слонимської ешиви Аврахам Вайнберг, який мав великий вплив на іудейські громади Полісся. Він наполягав на цінності Тори, любові й страху перед Господом. Його учень заснував власну династію у м. Білосток (Польща), один з онуків оселився в Ерец Ізраель. Фактично з часів Другої Світової війни центром слонімського хасидизму стає Ізраїль, де у 1942 році Слонім створюють власну ешиву (Слонимська ешива дому Авраама).

Чорнобильські (тверські) хасиди виникають у XVIII столітті на території сучасної Київської області. Засновником даної течії став магід м. Чорнобиля Менахем Нахум Тверський. З кінця XVII і до початку XX століття Чорнобиль був одним з найбільших центрів хасидизму. Сюди приїжджали хасиди із всієї Польщі й України. У 1920 році, під час Громадянської війни, династія тверських цадиків залишає Чорнобиль. Сьогодні у мертвому місті залишається могила цадика-засновника тверської династії Менахума Нахума (рік смерті – 1798). За інших обставин вона могла б стати місцем масового паломництва хасидів, як наприклад могила духовного лідера брацлавських хасидів – рабі Нахмана.

Шапіра (або Мункацька династія – від назви м. Мункач) виникає у першій половині XIX століття у Східній Галичині під керівництвом Шломо Шапіра. Вчився у хасидів Гальберштам і Ружницьких цадиків. Його син, Цві Гірш Шапіра, авторитетний знавець іудейської містики, був визнаний цадиком, а місто Мункач – центром хасидизму (кінець XIX - початок XX ст.). Нашадки – Хаїм Елазар Шапіра (син) і Єгошуа Ієрахміель Рабинович (зять) продовжують лінію засновника. Вони категорично виступають проти нововведень і течій Мізрахі та Агудат Ізраель. Останній на сьогодні є лідером хасидської династії Шапіра, проживає в Ізраїлі, активної діяльності в Україні не веде. Крім Ізраїлю, хасиди Шапіро живуть у США (Бруклін, Нью-Йорк), ідейно близькі до Сатмарського хасидизму.

Найбільш активним сектором іудейських громад в Україні є хасиди. На початок 2010 року в Україні іудаїзм був представлений десь п'ятьма своїми течіями. За статистикою Держкомнацрелігій в країні велика діяльність 297 зафіксованих його організацій [Інформаційний звіт «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні» (за 2009 рік). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=172%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk].

На момент початку лібералізації радянського режиму у другій половині 1980-х років ортодоксальний іудаїзм міснагетського або «Литовського» напрямку був єдиною офіційною іудейською течією на території країни. Природно було сподіватись, що саме ортодокси скористаються нагодою послаблення режиму для «релігійного ренесансу». У 1989 році було створено Всерадянську раду Єврейських релігійних общин (ВРСРО), яка об'єднала всі існуючі іудейські громади, а рабин Московської синагоги Адольф Шаєвич став Головним рабином СРСР. Однак в умовах розпаду радянської системи

можливості Ради були обмежені і її діяльність фактично завершилась на початку 1992 року. Частина громад ВРСРО увійшла у Конгрес єврейських общин і організацій Росії (КЄРООР), друга частина – згодом у Федерацію єврейських общин СНД (ФЄО СНД), яка об'єднала хасидів Хабад. При цьому до кінця 1990-х років велика кількість громад входить до ортодоксальних централізованих релігійних організацій, але вже на початку 2000-х років починаються інтенсивні процеси переходу громад до хабадної Федерації єврейських общин України [Чарный С. Иудаизм на просторах СНГ /С.Чарный // Евроазиатский еврейский ежегодник (2005/2006). – К.: Дух і Літера, 2006. – С. 79]. Причина в тому, що хабадні і карлін-столінські хасиди, на відміну від інших, посилали своїх рабинів в Україну з тривалими місіями. Ці духовні лідери мали належну релігійну освіту і могли спілкуватися з громадою, тоді як іноземні рабини часто володіли лише англійською, івритом або їдишем. Ще однією з причин легкого переходу єврейських громад до хасидизму (часто хабадного напрямку) стала, з одного боку, майже повна відсутність знань щодо релігійних традицій іудаїзму (наслідок радянського режиму), а з іншого - активність і можливості хасидських (Хабад і Карлінер) громад у впровадженні норм релігійного життя іудея.

Після розпаду СРСР можна було очікувати, що найбільшу популярність серед українського єврейства, яке майже повністю втратило свою релігійність, отримає прогресивний (реформістський) іудаїзм. Першу громаду було створено у 1991 році в Києві. Однак, попри оптимістичні прогнози, прогресивний іудаїзм сильно поступився ультра-ортодоксальному хасидському напрямку: перший - це приблизно 50 громад, [Чарный С. Иудаизм на просторах СНГ /С.Чарный // Евроазиатский еврейский ежегодник (2005/2006). – К.: Дух і Літера, 2006. – С. 82] тоді як другий – більше 200.

Який хасидизм ми маємо на увазі? Вище ми згадували про чисельні хасидські течії, які зароджувались на українських територіях, але далеко не всі вони діють в сучасній Україні. Основними хасидськими течіями від отримання незалежності і дотепер є: Хабад-Любавич, Карлі-Столінські, Брацлавські, та Сквирські хасиди. Найбільш активні – дві перші течії. Так, сьогодні серед Головних рабинів України – двоє належать саме до цих хасидських напрямків. Це - Моше-Реувен Асман (Хабад) і Яков Дов Блайх (Карлін-Столін). Донедавна хабадний напрямок мав навіть двох головних рабинів – Азріел Хайкін, українець за походженням, був запрошений на посаду головного рабина (2003 – 2008 роки).

Особливість України полягає в тому, що тут, на відміну від інших пострадянських країн, сильні єврейські організації існують не лише в столиці. Є і впливові регіональні центри. Основна частина – це ортодоксальні громади, які утворюють Федерацію єврейських общин України (Хабад, який очолює Меір Стамблер, має більше 160 громад [Федерація єврейських общин України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.:

who.com.ua/bookmaket/ukrinvest2007/7/108/1.html] і Всеукраїнський конгрес іудейських релігійних організацій (Хабад, який очолює Моше-Асман, має 13 громад [Всеукраїнський конгрес іудейських релігійних організацій. 29.05.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://ua.proua.com/mapsinf/182.html>]), а також Об'єднання іудейських релігійних організацій України (Карлінер, має близько 70 громад [Об'єднання іудейських релігійних організацій України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://who-is-who.com.ua/bookmaket/ukrinvest2007/7/109.html>]). Таким чином, навіть на інституційному рівні в Україні нині найбільш активними хасидськими напрямками є Хабад і Карлінер.

На території України знаходяться багато святих для євреїв місць, а тому в останні роки спостерігається **відродження релігійного паломництва** до таких українських міст як Умань, Меджибіж, Аннополь та інших відповідно оформлених місць поховань іудейських духовних лідерів у Полтавській, Чернівецькій та Закарпатській областях. За офіційною статистикою, найбільша кількість іноземців, які приїжджають в Україну з релігійними цілями, є євреї (біля 2,5 тис. осіб) [Інформаційний звіт «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні» (за 2009 рік). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=172%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk]. І це не враховуючи паломників на Рош га-Шана до Умані (біля 20 тисяч осіб), про що ми згадували раніше. Щороку кількість паломників збільшується. Так, до місця поховання іудейського релігійного діяча Залмана Шнеура у м. Гадяч (Полтавська обл.) здійснили паломництво 1800 прихильників течії Хабад Любавич [Інформаційний звіт «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні» (за 2009 рік). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=172%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk].

Масштабна **просвітницька діяльність** культурно-освітніх і релігійних структур іудаїзму другої половини 1990-х років призводить до серйозного піднесення загального рівня національного усвідомлення і обізнаності в питаннях єврейської історії та духовної традиції, зазначають українські релігієзнавці [України. Історія релігії в Україні: в 10-ти т. [За ред. А.Колодного] / Т.10Релігія і церква років незалежності:.. – К.-Дрогобич: Коло, 2003. – С. 226]. Чисельні програми і проекти, різке збільшення обсягу інформації про єврейське життя, культуру держави Ізраїль сприяли залученню до національного руху єврейства у найрізноманітніших формах великої кількості євреїв не лише у великих містах, а й у невеличких поселеннях країни. За свідченням голови Асоціації єврейських організацій та общин України Й.Зісельса, у кожному українському місті, де мешкає не

менше 1000 євреїв, є можливість здобути певний рівень єврейської освіти з допомогою вже організованих інституцій [Інтерв'ю з Головою Асоціації єврейських організацій та общин України (Ваад України), Головою Генеральної Ради Євразійського єврейського Конгресу Й.Зісельсом – 19 грудня 2007 р. (Архів автора)].

В Україні починається активне відродження релігійного життя єврейства, хасидські напрямки Хабад і Карлінер відіграють у цьому велику роль. Вже в 1997 році в Україні було 4000 учнів єврейських денних шкіл. Це є більше, ніж у будь-якій із східно-європейських країн. Число рабинів також було більшим, ніж в інших країнах СНД.

Діяльність сильних хасидських громад перш за все спрямована на **освітні і благодійницькі програми**. Зазвичай хабадний центр, часто створений при синагозі, навіть якщо він і не має офіційного статусу, пропонує широку палітру освітніх та культурних програм для дітей, дорослих, людей пенсійного віку. Карлін-Столінський напрямок також велику увагу приділяє освіті. При ОІРОУ, духовним і громадським центром якої є Головна синагога м.Києва (Поділ, Щекавицька 32), з 1995 року діє Теологічний інститут-єшива. Нещодавно за ініціативою Головного рабина України Моше-Реувена Асмана відкрито єшиву «Томхей Темімім» у Києві (Синагога Бродського, вул.Шота Руставелі, 13). Проте не лише столичні громади активно розвивають свою діяльність. В Україні завжди були сильні регіональні центри. Відроджуються не лише синагоги. Велика увага приділяється комплексному релігійному вихованню і традиціям. Створити культурний центр при синагозі - це традиційно для хабадних громад. Але нині завершується унікальний за масштабами проект у Дніпропетровську (Дніпропетровська єврейська громада, вул.Шолом Алейхема, 4). За ініціативою Президента дніпропетровської єврейської громади Г.В.Боголюбова і Президента Об'єднаної єврейської общини України І.В.Коломойського було розпочато будівництво найбільшого єврейського центру в світі «Менора», який планується завершити у 2010 році.

Окрім просвітницьких програм, єврейство України потребує програм соціальних. Це пов'язано з тим, що основна частина іудейської громади – це люди пенсійного та передпенсійного віку. Яков Дов Блайх у своєму інтерв'ю розповів про заснування ними спеціалізованого будинку для людей пенсійного віку [Яков Дов Блайх. Всегда нужно быть честными. Прежде всего, перед собой. [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://religions.unian.net/ukr/detail/2645>]. Хабадні організації реалізують спеціальні програми допомоги і захисту людей пенсійного віку, мало захищених верств населення. Діють також програми для молоді – часто це літні оздоровчі табори із культурно-просвітницькою програмою.

Підсумуємо основні результати нашого дослідження. Ми бачимо, що на сьогодні хасидські течії Хабад-Любавич і Карлін-Столін є найбільш активним сегментом іудейської громади в Україні. Вони мають свої центри з розвиненою структурою і головних рабинів, відроджують іудаїзм,

репрезентують себе як частину громадянського суспільства і співпрацюють з державними органами влади (в межах діяльності Всеукраїнської ради церков, різних культурницьких проєктів). Щодо тих хасидських династій, які зароджувались на території нашої країни, але із-за історичних обставин були вимушені емігрувати і майже повністю припинити свою діяльність на українських теренах у минулому столітті, то деякі з них мають потенціал для відновлення і розвитку. Це перш за все, на думку автора, стосується брацлавських хасидів, які щорічно зустрічають тисячі релігійних паломників із усього світу, та сквирських хасидів, які активно відновлюють релігійні традиції. Інші хасидські династії, що були описані вище – розвивають український хасидизм за межами території України, часто в компактних поселеннях хасидів (США та Ізраїль), сформованих переважно у другій половині минулого століття.

На думку автора, даний аналіз хасидських течій в історичному минулому і сучасності України відкриває простір для вивчення можливих кореляцій між минулими і новими етапами розвитку релігійних рухів та актуалізує увагу української наукової громадськості на вивченні історії тих релігійних рухів, які переживають свій ренесанс у нашому суспільстві.

А н о т а ц і ї

В статтю В.Андросовой «**Хасидские династии в контексте возрождения иудаизма в Украине**» прежде всего раскрывается особенность хасидизма как течения иудейской религии. Автор описывает появление и особенности ряда течений хасидизма и раскрывает их связь с историческими реалиями Украины, анализирует их теперешнее состояние.

Ключевые слова: хасидизм, хасидские династии, иудаизм, Хабад Любавич, Карлин-Столин, религиозное возрождение.

In this article written by V.Androsova “**Hasidic dynasties in the context of the revival of Judaism in Ukraine**” author focused on Hasidism as the movement in the Jewish religion. The author describes the appearance and characteristics of a number of Hasidic movements and reveals their connections with the historical realities of Ukraine, analyzing their current condition.

Key words: Hasidism, Hasidic dynasties, Judaism, Chabad Lubavitch, Karlin-Stolin, religious revival.